
પ્રવચન નં. ૧૭, ગાથા-૧૧ થી ૧૨ બુધવાર, ફાગણ વદ ૫, તા.૧૭-૦૩-૧૯૭૧

૨૮માં પાને છે. પહેલા કારણજ્ઞાન અને કાર્યજ્ઞાનની વ્યાખ્યા થઈ. કારણજ્ઞાન એને કહીએ કે જે ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ, જ્ઞાનસ્વભાવ (છે તે). અને એમાંથી કાર્ય-કેવળજ્ઞાન આદિને કાર્યજ્ઞાન કહીએ. સમજાણું? એ પહેલું આવી ગયું. ૨૮ પાને પહેલો પેરેગ્રાફ થઈ ગયો. બીજો પેરેગ્રાફ છે. ૨૮માં પાને. માથે બે ભાગ આવી ગયા. એક કારણ સ્વભાવજ્ઞાન અને કાર્ય સ્વભાવજ્ઞાન. કારણ સ્વભાવજ્ઞાનનો ખુલાસો અહીં કરશે. જેને ધર્મ કરવો છે એને તો ત્રિકાળી જ્ઞાયકસ્વભાવ જે જ્ઞાનભાવ (છે) એનો આશ્રય કરવાથી એને ધર્મ થાય. પછી બીજા ભેદો છે એ જાણવા જેવા છે.

મુમુક્ષુ :- એનાથી લાભ ન થાય તો પણ જાણવા?

ઉત્તર :- જાણવાની હયાતી જેટલા પ્રકાર છે એ વ્યવહારનું જ્ઞાન તો કરવું ને? જ્ઞાન કરવા માટે બધા વ્યવહારભેદ છે. ભેદો છે ને? નથી? આશ્રય કરવા લાયક તો એક જ ત્રિકાળ ઉપાદેય આત્મા. જ્ઞાન... જ્ઞાન... જ્ઞાન... જ્ઞાન... જ્ઞાન.. ધ્રુવ સ્વભાવ. કારણભાવ ત્રિકાળ. ધર્મીને એ જ આશ્રય કરવાલાયક અને ઉપાદેય છે. શું છે?

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર જ્ઞાન કરવા લાયક છે?

ઉત્તર :- જ્ઞાન કરવાનો ભેદ છે, જ્ઞાન ન કરે?

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાન કરવાનો અર્થ શું?

ઉત્તર :- જાણવું. અર્થ શું, છે એમ જાણવું.

મુમુક્ષુ :- જાણવા જાવું શું?

ઉત્તર :- જાણવું. વ્યવહાર જેવો છે તેવો જાણવો. સ્વભાવનો આશ્રય કરીને પોતાના જ્ઞાનનું ભાન થયું, (આ વ્યવહાર છે) એમ જાણીને લક્ષને છોડવું. પણ જાણ્યા વિના કોનું લક્ષ છોડે? સમજાણું કાંઈ?

કહે છે કે મતિજ્ઞાનના એટલા ભેદ. મતિજ્ઞાન, જે પહેલા સમ્યક્જ્ઞાન થાય છે. પહેલું મતિજ્ઞાન. એના આટલા ભેદ : ઉપલબ્ધિ, ભાવના અને ઉપયોગ. ત્રણ (ભેદ). અને પછી અવગ્રહ આદિથી ચાર. અથવા બહુ બહુ વિધઆદિથી બાર. એ બધા ભેદવાળી જ્ઞાનની પર્યાય છે એમ એને જાણવું જોઈએ. હવે?

‘લબ્ધિ અને ભાવનાના ભેદથી શ્રુતજ્ઞાન બે પ્રકારનું છે.’ કહો, સમજાણું? નીચે થોડો ખુલાસો કર્યો છે, જુઓ! ઉપલબ્ધિ છે ને? નીચે ૨. ‘મતિજ્ઞાન ત્રણ પ્રકારનું છે :...’ આત્મા જ્ઞાયક જ્ઞાનસ્વભાવ (છે) એવું અંતરમાં લક્ષ કરીને જે મતિજ્ઞાન જ્ઞાન, એ તો પહેલો ખુલાસો આવી ગયો છે, કે ચૈતન્ય અનુવિધાયી પરિણામ ઉપયોગ. તો મતિજ્ઞાન જે છે, એ ચૈતન્યગુણ જે છે, એને અનુસરીને થયેલી મતિજ્ઞાનની પર્યાય છે. આહાહા..! કહો, સમજાણું કાંઈ? આ દેહાદિક તો પર છે, જડ છે. એની અહીં વાત નથી. અહીંયાં તો એના જ્ઞાનસ્વભાવનું એકપણું અને અનેકપણું એની વ્યાખ્યા છે. સમજાણું કાંઈ? એમાં પુણ્ય-પાપના ભાવ થાય એનું પણ અત્યારે કાંઈ કામ નથી. અહીં તો જ્ઞાનના પ્રકારની વાત છે.

કહે છે, કે જે ત્રણ ઉપલબ્ધિ, ભાવના, ઉપયોગ નીચે નોટમાં. ‘મતિજ્ઞાનાવરણનો ક્ષયોપશમ જેમાં નિમિત્ત છે એવી અર્થગ્રહણશક્તિ (—પદાર્થને જાણવાની શક્તિ)...’ અર્થગ્રહણ એટલે જાણવું. પદાર્થને જાણવાની શક્તિ ‘તે ઉપલબ્ધિ છે;...’ એ ઉપલબ્ધિ એ મતિજ્ઞાનનું એક પરિણામ છે. અને તે મતિજ્ઞાનના પરિણામ, ત્રિકાળ જ્ઞાયકભાવ અથવા જ્ઞાનભાવને ચૈતન્યને અનુસરીને થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? ‘તે ઉપલબ્ધિ છે;...’

‘જાણેલા પદાર્થ પ્રત્યે ફરી ફરીને ચિંતન તે ભાવના છે;...’ જાણેલી વાત હોય એને વારંવાર વિચારવી, ફેરવવી એ ભાવના. પછી ઉપયોગ ‘આ કાળું છે;’ ‘આ પીળું છે’ ઇત્યાદિ...’

ભેદ પાડીને 'ઇત્યાદિ અર્થગ્રહણ વ્યાપાર...' પહેલા અર્થગ્રહણ શક્તિ હતી. ઉપલબ્ધિમાં પદાર્થને જાણવાની શક્તિ (હતી), અને આ એનો વ્યાપાર. જુઓ! આ સર્વજ્ઞના માર્ગમાં જ આવું હોય છે એવું અસ્તિત્વ એણે બરાબર નક્કી કરવું એમ કહે છે.

વસ્તુ આત્મા, એમાં જ્ઞાનગુણ તો એકરૂપ છે. એના પછી જ્યારે પર્યાયમાં પ્રકાર પડે, ત્યારે પાંચ (પ્રકાર પડે છે). મતિ, શ્રુત, અવધિ, મન:પર્યય, કેવળ. કેવળ એ તો પૂર્ણ કાર્યજ્ઞાનમાં નાખ્યું. હવે આ ચાર જ્ઞાન છે એ વિભાવજ્ઞાન છે. એમાં પણ મતિજ્ઞાનના આટલા પ્રકાર છે પાછા. સમજાય છે કાંઈ? 'તે ઉપયોગ છે.' '(-પદાર્થને જાણવાનો વ્યાપાર) તે ઉપયોગ છે.' એ ઉપલબ્ધિ, ભાવના અને ઉપયોગ ત્રણ આવી ગયા.

હવે અવગ્રહાદિભેદ. ૩. 'મતિજ્ઞાન ચારભેદવાળું છે :...' મતિજ્ઞાનમાં પહેલું અવગ્રહ થાય. અવ-નિશ્ચય કંઈક થોડું જણાય. પછી એની 'ઇહા (-વિચારણા), અવાય (-નિર્ણય) અને ધારણા,...' એ ચાર પ્રકાર મતિજ્ઞાનના ભેદ છે. એ પણ ચાર ચૈતન્ય અનુવિધાયી પરિણામ છે. નિમિત્તનું લક્ષ થયું એટલે નિમિત્ત તો આમ છે એમ નહિ એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? ભગવાન જાણવામાં આવ્યા, વીતરાગ-વાણી અવગ્રહમાં (આવી)... સમજાણું? પણ એ અવગ્રહનો પર્યાય ચૈતન્યને અનુસરીને થયો છે. ભગવાનને દેખીને થયો નથી. સમજાણું કાંઈ? ઝીણો માર્ગ છે, ભાઈ ! વીતરાગ સર્વજ્ઞનો માર્ગ લોકોએ બહારમાં સ્થૂળ કરી નાખ્યો છે. સ્થૂળનો અર્થ વિપરીત કરી નાખ્યો. આ તો માર્ગ જ સૂક્ષ્મ છે.

પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ એમ ફરમાવે છે, કે ભાઈ! તારો આત્મા જ્ઞાનસ્વભાવી વસ્તુ છે. એ જ્ઞાન છે એ ત્રિકાળ છે અને ત્રિકાળ જ્ઞાનનો આશ્રય કરીને, જે આ કંઈ મતિ, શ્રુત, અવધિ આદિ પ્રગટ થાય, એ બધા ભેદો જ્ઞાનની પર્યાયના છે. એમ એણે જાણવું જોઈએ. એ ભેદ પરને લઈને પડે છે એમ નહિ. એ જ્ઞાનના ભેદના પ્રકારો પણ ચૈતન્યને અનુસરીને જ થયેલા એ ભાવ છે. સમજાણું કાંઈ?

ચાર ભેદ 'અવગ્રહ, ઇહા (-વિચારણા), અવાય (-નિર્ણય) અને ધારણા. [વિશેષ માટે મોક્ષશાસ્ત્ર (ટીકા સહિત) જુઓ.]' પછી ચોથો ભેદ છે ને? બહુ. 'મતિજ્ઞાન બાર ભેદવાળું છે : બહુ, એક, બહુવિધ, એકવિધ, ક્ષિપ્ર, અક્ષિપ્ર, અનિસૃત, નિ:સૃત, અનુક્ત, ઉક્ત, ધ્રુવ અને અધ્રુવ.' છે તો આ બધી પર્યાયના ભેદ, હોં! ધ્રુવ ને અધ્રુવ બધા. [વિશેષ માટે મોક્ષશાસ્ત્ર (ટીકા સહિત) જુઓ.] એ મતિના ભેદ કહ્યા. સમજાણું.

'લબ્ધિ અને ભાવનાના ભેદથી શ્રુતજ્ઞાન બે પ્રકારનું છે.' હવે શ્રુતજ્ઞાનના બે પ્રકાર. ભાવશ્રુતજ્ઞાન, હોં! આત્મામાં થતું ભાવશ્રુત. એ થાય છે ચૈતન્યને અનુસરીને, પણ એના અનુસરવાના થોડા ભેદો પડે, થોડું અનુસરણ, વિશેષ અનુસરણ એવા જ્ઞાનની પર્યાયના ભેદ પડે એને એણે જાણવા જોઈએ. આદરવા જેવા નથી પણ જાણવા જેવા છે, એમ કહે છે. બે પ્રકારનું છે. લબ્ધિ અને ભાવના. ઉઘાડ અને વેપાર.

‘દેશ, સર્વ અને પરમના ભેદથી અવધિ ત્રણ પ્રકારનું છે.’ અવધિજ્ઞાન ‘(—અર્થાત્ દેશાવધિ, સર્વાવધિ અને પરમાવધિ એવા ત્રણ ભેદો..’ એ પણ જાણવું જોઈએ. ‘ઋજુમતિ અને વિપુલમતિના ભેદને લીધે મન:પર્યયજ્ઞાન બે પ્રકારનું છે.’ મન:પર્યય. મુનિને આત્મજ્ઞાન સહિતની ચારિત્રની દશા હોય, એને મન:પર્યયજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. કે જે સામાના મનને જાણે, એવી જ્ઞાનની પર્યાય. પણ એ જ્ઞાનની પર્યાય છે તો ચૈતન્યને અનુસરીને થયેલી. સમજાણું કાંઈ ? એવા ઋજુસૂત્ર અને વિપુલમતિ. ઋજુસૂત્રની શક્તિ થોડી છે, વિપુલની વિશેષ છે.

‘પરમભાવમાં સ્થિત સમ્યગ્દષ્ટિને...’ હવે જુઓ! ‘પરમભાવમાં સ્થિત સમ્યગ્દષ્ટિને આ ચાર સમ્યગ્જ્ઞાનો હોય છે.’ શું કહે છે? ભગવાનઆત્મા, પરમભાવ, સ્વભાવભાવ, ધ્રુવભાવ, આત્માનો નિત્યભાવ, નિત્ય-કાયમી, એમાં સ્થિત. ધર્મી એમાં સ્થિત દષ્ટિ છે. સમજાય છે કાંઈ? ‘પરમભાવમાં સ્થિત સમ્યગ્દષ્ટિને આ ચાર સમ્યગ્જ્ઞાનો હોય છે.’ આ ચાર : મતિ, શ્રુત, અવધિ, મન:પર્યય. મતિના ભેદો, શ્રુતના ભેદ, અવધિના ભેદ અને મન:પર્યયના ભેદ. શું કીધું સમજાણું?

ધર્મીજીવ સમ્યગ્દષ્ટિ એને કહીએ કે જે પરમભાવ ત્રિકાળી જ્ઞાયક ચૈતન્યભાવ, એમાં એની દષ્ટિ છે, એમાં એનું ધ્યેય છે અને એમાં એની એકાગ્રતા છે. સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા, એનો જ્ઞાનગુણ, એકરૂપ સદશ ધ્રુવ, એમાં જેની દષ્ટિ છે એને સમ્યગ્દષ્ટિ કહીએ. બીજા બધા ભેદો છે એને જાણે ભલે. પણ દષ્ટિ જ્ઞાનભાવ ત્રિકાળ ધ્રુવમાં છે. આવી બધી ઝીણી વાતું છે.

મુમુક્ષુ :- ‘જયપુર’માં...

ઉત્તર :- એ તો મીઠા માણસ છે તો .. એ તો બધા સાંભળશે. ફલાણું થશે એમ બોલે છે. જુઓ! સાર જુઓ, સાર.

પરમભાવ ભગવાનઆત્મા...! શરીર, વાણી, મન તો જડ છે. પુણ્ય અને પાપના ભાવ થાય એ તો વિકાર છે. એક સમયની પર્યાય અંશ તો વ્યવહાર છે. ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવમાં ચૈતન્યભાવ જે છે, એમાં જેની દષ્ટિ થંભી છે એને સમ્યગ્દષ્ટિ કહીએ. એને આ ચાર જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. સમજાણું કાંઈ? વસ્તુને જાણવાની લબ્ધિરૂપ શક્તિ એ પણ પરમભાવમાં સ્થિતને તે પર્યાય પ્રગટ થાય છે. એમ કહે છે. બહુ વાંચન કરે, બહારમાં આ કરે એને એ જ્ઞાન થાય છે એમ નથી એમ કહે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

ભગવાનઆત્મા પરમસ્વભાવ, જ્ઞાનભાવ એમાં સ્થિત છે. વ્યાખ્યા જ એવી કરી. પરમભાવમાં સ્થિત સમ્યગ્દષ્ટિની વ્યાખ્યા કરી. આહાહા...! ધર્મી પહેલા નાના દરજ્જાનો, સમ્યગ્દષ્ટિ, ધર્મની શરૂઆતની પહેલી દશા એ સમ્યગ્દષ્ટિની દષ્ટિ પરમભાવમાં પડી છે. પરમભાવમાં દષ્ટિ (પડી છે). કહો, ‘પંડિતજી’! ભારે! સમજાણું કાંઈ? શાસ્ત્રના પાનામાં અને

વાણીમાં એની દષ્ટિ નથી એમ કહે છે. ‘પરમભાવમાં સ્થિત સમ્યગ્દષ્ટિ...’ વ્યાખ્યા આવી. આહાહા...! ત્રિકાળ જ્ઞાનભાવ, જે એકરૂપ ત્રિકાળ જ્ઞાનભાવ સદૃશભાવ, એમાં જેની દષ્ટિ છે, એવા સમ્યગ્દષ્ટિને આ ચાર સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? એક છે ને?

‘સુમતિજ્ઞાન ને સુશ્રુતજ્ઞાન સર્વ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને હોય છે.’ નીચે. ‘સુમતિજ્ઞાન ને સુશ્રુતજ્ઞાન સર્વ સમ્યગ્દષ્ટિને જીવોને હોય છે. સુઅવધિજ્ઞાન કોઈ કોઈ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને હોય છે. મન:પર્યાયજ્ઞાન કોઈ કોઈ મુનિવરોને-વિશિષ્ટસંયમધરોને-હોય છે.’ ચારિત્ર અંતર પ્રગટ્યું હોય છે, એમાં પણ વિશિષ્ટ-ખાસ ચારિત્રના ધરનારા, એને એ ચોથું જ્ઞાન (હોય છે). પણ એ પરમભાવમાં સ્થિત છે માટે થાય છે. એમ કહે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? ચારિત્ર થયું માટે મન:પર્યાયજ્ઞાન થાય છે એમ પણ નથી એમ કહ્યું અહીં તો. ચારિત્રથી થાય તો બધાને મન:પર્યાયજ્ઞાન થવું જોઈએ. પણ જેને એ પરમભાવમાં સ્થિત જેટલા પ્રકારે છે, એ પ્રકારે એની પ્રગટ પર્યાય થાય છે. બહુ ઝીણું. આના કરતા દયા પાળવી, વ્રત પાળવા સહેલુંસટ (હતું). ‘પોપટભાઈ’! એ રખડવાના રસ્તા. કાંઈ ભાન ન મળે શું ચીજ છે. એ તો રાગ છે, વિકલ્પ છે.

વસ્તુની સ્થિતિ, ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવે, જે આત્મા વસ્તુ કીધી અને એમાં એકરૂપ સદૃશ્ય ધ્રુવ જ્ઞાનગુણ, એમાં એકાકાર થઈને પ્રગટ થયેલી પર્યાય, એવી સમ્યગ્દષ્ટિ, એ પણ પર્યાય છે, એવા સમ્યગ્દષ્ટિને જીવને, પરમભાવમાં સ્થિત છે, તેથી તેને આ ચાર જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. આહાહા...! લ્યો, આમાં તો એમ કહ્યું. એય...! બહુ ભણે છે, વાંચે છે માટે મતિ-શ્રુત થાય છે એમ ન કહ્યું.

આત્મામાં દરિયો પડ્યો છે. જ્ઞાનનો દરિયો આત્મા છે. અપરિમિત-બેહદ જ્ઞાનસ્વભાવ જેનો સ્વભાવ.. સ્વભાવ... સ્વભાવ... અહીં ગુણની અપેક્ષાની વાત કરી છે ને? ભિન્ન પાડીને. જ્ઞાનમાં સ્થિત છે એને આ પ્રગટ થાય છે. આમ જ્ઞાયકભાવ કીધો. એ તો આખી વસ્તુ, બધા ગુણોનો આખો પિંડ, એવો જે જ્ઞાયકભાવ, ત્રિકાળ એકરૂપ ભાવ, એને આશ્રયે સમ્યગ્દષ્ટિ થાય છે. અહીં તો કહે છે કે પરમભાવ જે જ્ઞાનભાવ, એમાં જે સ્થિત છે એને આ ચાર જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. પછી જ્ઞાયકભાવમાં સ્થિત છે કહો, જ્ઞાનગુણમાં સ્થિત છે કહો. એ જ્ઞાનગુણ પરમભાવ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

‘મિથ્યાદર્શન હોય ત્યાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન ‘કુમતિજ્ઞાન’, ‘કુશ્રુતજ્ઞાન’ અને ‘વિભંગજ્ઞાન’-એવાં નામાંતરોને (અન્ય નામોને) પામે છે.’ લ્યો. શ્રદ્ધા જેની મિથ્યાત્વ છે, જે નિમિત્તને માને છે, રાગને જ માને છે અને અલ્પજ્ઞ પર્યાયને જ માને અથવા પુણ્ય પરિણામ તે ધર્મ છે એમ માને છે, એવા મિથ્યાદષ્ટિને મતિ-શ્રુત અને અવધિ. એટલે ‘કુમતિજ્ઞાન’, ‘કુશ્રુતજ્ઞાન’ અને ‘વિભંગજ્ઞાન’ એવા ત્રણ પ્રકાર થાય છે. પણ એને એ

ચૈતન્યને અનુસરીને થાય છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ?

‘અહીં (ઉપર કહેલા જ્ઞાનોને વિષે) સહજજ્ઞાન,...’ લ્યો, હવે કહે છે. અંતરનું સ્વભાવિક જ્ઞાન. આત્મા વસ્તુ, એનું જે સ્વરૂપ જ્ઞાન, સ્વભાવિક જ્ઞાન, ‘સહજજ્ઞાન, શુદ્ધ અંતઃતત્ત્વરૂપ પરમતત્ત્વમાં વ્યાપક હોવાથી,...’ શું કહે છે? સ્વભાવિક જ્ઞાન, ધ્રુવ જ્ઞાન, એ ‘શુદ્ધ અંતઃતત્ત્વરૂપ પરમતત્ત્વ...’ આત્મા, એમાં એ જ્ઞાન વ્યાપક છે—પ્રસરી ગયેલું છે. હજી તો શબ્દોના અર્થ સમજવા કઠણ પડે. ‘ભીખાભાઈ’! સ્વભાવિક જ્ઞાન જે ત્રિકાળ. આત્મા અને અવિનાશી તેમ એનું જ્ઞાન ધ્રુવ, એ અંતઃતત્ત્વ એવો જે આત્મા એમાં એ સહજજ્ઞાન વ્યાપક છે, પ્રસરેલું છે, વિસ્તરેલું છે. આહાહા...!

‘શુદ્ધ અંતઃતત્ત્વરૂપ પરમતત્ત્વ...’ જુઓ! એમાં ‘વ્યાપક હોવાથી, સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ છે.’ એ જ્ઞાન ત્રિકાળ સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ છે. નીચે ખુલાસો કર્યો છે. ‘સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ = સ્વરૂપે પ્રત્યક્ષ; સ્વરૂપ-અપેક્ષાએ પ્રત્યક્ષ; સ્વભાવે પ્રત્યક્ષ.’ સ્વભાવે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન ત્રિકાળ છે. આહાહા...! આ કેવળજ્ઞાનની અપેક્ષા નહિ. ત્રિકાળ જ્ઞાન સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ જ છે. પ્રત્યક્ષ છે એમ કહે છે. વસ્તુ છે એ પ્રત્યક્ષ જ છે. આહાહા...! જુઓ! આ શબ્દ બીજે ક્યાંય નથી. અહીંયાં જ એમણે (કહ્યું છે). સમજાણું? બીજા શાસ્ત્રોમાં, દિગંબરોમાં પણ નથી તો બીજામાં તો છે નહિ. જુઓ! છે? સ્વભાવિક જ્ઞાન. જે આત્મા વસ્તુ છે, અનાદિ-અનંત-અવિનાશી, તેવો એમાં જ્ઞાનસ્વભાવ, અંતઃતત્ત્વ જે પરમસ્વરૂપ એમાં એ વ્યાપી રહેલો છે. એ ગુણ (—જ્ઞાન) અંતઃતત્ત્વમાં પ્રસરેલું છે, વિસ્તરેલું છે એને સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ કહેવાય છે.

મુમુક્ષુ :- આ તો પ્રત્યેક અવસ્થામાં રહે છે.

ઉત્તર :- ત્રિકાળ. અવસ્થામાં નહિ, ત્રિકાળ ગુણમાં. હાલત તો પર્યાય છે. ત્રિકાળ ધ્રુવરૂપ રહે એને અહીંયા પ્રત્યક્ષ, સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ જ્ઞાન કહ્યું છે. ‘પંડિતજી’! સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ કદી સાંભળ્યું હતું? સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ. એ ‘પદ્મપ્રભમલધારીદેવ’ એ તો કહે છે કે ગણધરોએ આ બધી ટીકા કરી છે. અમે શું કરીએ? ગણધર આદિથી આ ટીકા ચાલી આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

વસ્તુ આમ, વસ્તુ તો વસ્તુ પ્રત્યક્ષ પડી છે એમ કહે છે. તો એનું જ્ઞાન પણ અહીંયાં પ્રત્યક્ષ ધ્રુવપણે અંદર પડ્યું જ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! વસ્તુ ભગવાનઆત્મા, એવું જે અંતઃતત્ત્વરૂપ પરમતત્ત્વ આત્મા, એમાં એ સહજ સ્વભાવિક જ્ઞાન સ્વરૂપપ્રત્યક્ષરૂપ છે. એમ ને એમ અનાદિ અનંત પડ્યું છે. આ ધ્રુવની વ્યાખ્યા ચાલે છે, હોં! સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ એટલે પર્યાય નહિ. સમજાણું કાંઈ? આવો ધર્મ પણ કઈ જાતનો?

મુમુક્ષુ :- વીતરાગ ભગવાનનો.

ઉત્તર :- વીતરાગ ભગવાનનો. ઓલા તો કહે, કંદમૂળ ન ખાવા, ચોવિયાર કરવો, પડિક્કમણા, મિચ્છામિ દુક્કડમ દેવું, એવી બધી વાતો આમાં તો ક્યાંય આવી નહિ. ‘પોપટભાઈ’! એ તો બધી વિકલ્પની, રાગની વાતું છે. આત્મા તો એનાથી પાર ભિન્ન છે.

એના જ્ઞાનસ્વભાવની અહીં તો વાત છે. આહાહા..! રાગ આવે એને એ જાણે, એની-પોતાની હયાતીનો આશ્રય લઈને. એવા આત્માની અહીં વાત કરી છે.

એ સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ ભગવાનઆત્મા.. આહાહા..! અરે..! એનું અસ્તિત્વ, એની સત્તાની મોજૂદગીની હયાતી, એ આત્મા અને એનું આ સહજજ્ઞાન, સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ, ત્રિકાળ સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ છે. એ આત્માના ગુણની અને આત્માની હયાતી ધ્રુવપણે (રહી છે). પર્યાયદષ્ટિમાં એને આ દ્રવ્યદષ્ટિની ખબર પડતી નથી. આ વ્યાપક ભગવાનઆત્મા, આખા તત્ત્વની અંદર જ્ઞાન ધ્રુવપણે વ્યાપેલું છે, એ ધ્રુવમાં દષ્ટિ જાય તો એને એની ખબર પડે. સમજાણું કાંઈ?

‘કેવળજ્ઞાન સકલપ્રત્યક્ષ (સંપૂર્ણપ્રત્યક્ષ) છે.’ પ્રત્યક્ષના બે ભેદ પાડ્યા. અંતર જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, જ્ઞાન ધ્રુવપણે રહે, એને સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ કહીએ. અને એનો આશ્રય થઈને કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થાય એ સકળપ્રત્યક્ષ છે, સંપૂર્ણપ્રત્યક્ષ છે. પેલું સ્વરૂપે પ્રત્યક્ષ, આ સકળપ્રત્યક્ષ (છે).

મુમુક્ષુ :- વિસ્તારથી જરા...

ઉત્તર :- આ વ્યાખ્યા તો થાય છે. અહીં ચાર જ્ઞાનની વાત આમાં નથી લેવી.

અહીં તો પૂર્ણપ્રત્યક્ષ અને સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ-બે ભાગ. એટલે કે વસ્તુ ભગવાનઆત્મા, અવિનાશી પ્રભુ! એવું જે અંત:તત્ત્વ, એવું પરમતત્ત્વ. કેવળજ્ઞાનની પર્યાય આવી એ પરમતત્ત્વ નહિ એમ કહે છે. અંત:તત્ત્વરૂપ પરમતત્ત્વ, ભગવાન અનંતગુણનો પિંડ એક અંત:તત્ત્વરૂપ પરમતત્ત્વ, એમાં વ્યાપેલું, રહેલું જ્ઞાન, તેને સહજજ્ઞાન કહીને સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ કહેવામાં આવ્યું છે. અને એ સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનો આશ્રય લઈને, રાત્રે કહ્યું હતું ને? પરમભાવમાં સ્થિત થઈને. એ પરમ ધ્રુવભાવ, નિત્યભાવ, પરમભાવ, અંત:તત્ત્વરૂપ પરમસ્વભાવ, એમાં રહેલું જે જ્ઞાન, એ સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ છે. સ્વરૂપે પ્રત્યક્ષ, સ્વભાવે પ્રત્યક્ષ. એ સ્વભાવે પ્રત્યક્ષ છે. એ જ્ઞાન પર્યાયમાં આવતું નથી. એ ધ્રુવરૂપે રહે છે. ‘પંડિતજી’!

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- પર્યાયમાં સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ ધ્રુવ નથી આવતું. પર્યાયમાં પરિણમન પર્યાયનું થાય છે. ધ્રુવ તો સદૃશ્ય રહે છે.

મુમુક્ષુ :- ધ્રુવરૂપ પ્રત્યક્ષ...

ઉત્તર :- હા, ધ્રુવ એ સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ. પેલું કેવળજ્ઞાન પ્રત્યક્ષ. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ઉપર કહેલા ચાર જ્ઞાનોને વિષે સહજજ્ઞાન, શુદ્ધ અંત:તત્ત્વરૂપ પરમતત્ત્વમાં...

ઉત્તર :- ના, ના ઉપર કહેલા ચાર નહિ. ‘(ઉપર કહેલાં જ્ઞાનોને વિષે)’ એમ કહ્યું છે. ચારની વાત નથી કરી. બધા જ્ઞાનના પ્રકાર વર્ણવ્યા હતા ને?. ચાર નહિ એ સિવાય જ્ઞાન પણ વર્ણવ્યા હતા. તે કારણજ્ઞાન, કાર્યજ્ઞાન બધું વર્ણવાઈ ગયું છે. કારણજ્ઞાન, કાર્યજ્ઞાન, ચાર જ્ઞાન એ બધા જ્ઞાનના ભેદમાં એમ કહે છે. ઓલા એકલા ચાર નહિ. પહેલા આવી

ગયા છે ને? પહેલા પેરેગ્રાફમાં જુઓને. કેવળજ્ઞાન અસહાય છે. કારણજ્ઞાન પણ તેવું જ છે. કાર્યસ્વભાવજ્ઞાન કેવળજ્ઞાન છે. નિજ પરમાત્મામાં રહેલા સહજદર્શન આદિને જાણનારું સહજજ્ઞાન ત્રિકાળ છે. એ બધું જ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, ચાર જ્ઞાન એ બધા જ્ઞાનોને વિષે. 'સહજજ્ઞાન...' જે ત્રિકાળી સ્વભાવિક જ્ઞાન છે, જે પહેલું કહી ગયા હતા. કારણજ્ઞાન પણ તેવું છે, ઈ. નિજ કારણસમયસારનું સ્વરૂપ યુગપદ્ જાણવાને સમર્થ તેવું જ છે, ઈ. એ સહજજ્ઞાન, ત્રિકાળી જ્ઞાન, સ્વભાવિક ભાવ, જેને કોઈ કર્મના નિમિત્તની હયાતી અને અભાવની અપેક્ષા નથી. એવું જે ત્રિકાળીજ્ઞાન, ચૈતન્યપ્રકાશનું સત્ત્વ, ચૈતન્યરસ, ચૈતન્યરસ, પ્રકાશનો ત્રિકાળીભાવ ચૈતન્યનો એ 'સહજજ્ઞાન, શુદ્ધ અંતઃતત્ત્વરૂપ પરમતત્ત્વમાં વ્યાપક હોવાથી સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ છે. કેવળજ્ઞાન સકલપ્રત્યક્ષ (સંપૂર્ણપ્રત્યક્ષ) છે.' એમાંથી થયેલું કેવળજ્ઞાન, એને સકળપ્રત્યક્ષ (કહે છે). પેલું સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ, સ્વભાવેપ્રત્યક્ષ, સહજપ્રત્યક્ષ, આ સકળપ્રત્યક્ષ.

કેવળજ્ઞાનની પર્યાય પ્રગટી, એ ધ્રુવના આશ્રયથી પ્રગટી. એ તો વાત આવી ગઈ છે. કેવળજ્ઞાન ઉપયોગ, ચૈતન્ય અનુવિધાયી પરિણામ ઉપયોગઃ. તો કેવળજ્ઞાન પણ ઉપયોગ છે, એ ચૈતન્યને અનુસરીને થયેલો ઉપયોગ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! કેટલું આમાં યાદ રહે? ઓલું તો એક ભગવાનની ભક્તિ કરવી, જાવ ગુરુની ભક્તિ કરવી, જાવ હવે થઈ ગયું. કલ્યાણ થઈ જશે. એમ થશે નહિ, એમ કહે છે. આહાહા...! આ ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપી ત્રિકાળ છે, એની ભક્તિ કર્યો, ભક્તિ એટલે એકાગ્ર થયે કલ્યાણ થાય. કહો, સમજાણું કાંઈ?

'સકલપ્રત્યક્ષ (સંપૂર્ણપ્રત્યક્ષ) છે.' કેવળજ્ઞાન થયું કેમ? કે ચૈતન્ય અનુવિધાયી પરિણામ ઉપયોગઃ. સમજાણું કાંઈ? લ્યો. સમ્યગ્દર્શન શ્રદ્ધા ગુણ, ત્રિકાળ છે અને સમ્યગ્દર્શન વર્તમાનમાં છે. માટે કેવળજ્ઞાન એને અનુસરીને થયું એમ નહિ. આહાહા...! કેટલો વિસ્તાર કરે છે! સમજાણું કાંઈ? એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં, એક સમયમાં ત્રણકાળ, ત્રણલોક જાણવાનું કાર્ય થાય, એને કેવળજ્ઞાન કહેવાય. એ કાર્યજ્ઞાનને સકળપ્રત્યક્ષ કહેવામાં આવે છે. સ્વરૂપે પ્રત્યક્ષ તો ત્રિકાળ છે. આ તો પર્યાયનું પ્રત્યક્ષ એટલે સકળપ્રત્યક્ષ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, સમજાણું કાંઈ?

કેવળજ્ઞાન કે મનઃપર્યયજ્ઞાન એ બધું ચૈતન્યને અનુસરીને થતું જ્ઞાન છે. સમજાણું કાંઈ? અને ચારિત્ર પ્રગટ્યું હોય છે એ પણ અંદર ચારિત્રગુણને અનુસરીને જ ચારિત્ર પ્રગટે છે. અને સમકિત પ્રગટે છે એ પણ ખરેખર તો એ શ્રદ્ધાગુણને અનુસરીને પ્રગટે છે. અને જ્ઞાન પ્રગટે છે એ ચૈતન્યના ગુણને અનુસરીને પ્રગટે છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ એટલે?

ઉત્તર :- ત્રિકાળ. ત્રિકાળ સ્વરૂપ. સ્વરૂપનો અર્થ એનું સ્વરૂપ-સ્વભાવ જ એ છે. સ્વભાવ જ છે ઈ. એનો જ્ઞાન એ સ્વભાવ. સ્વભાવ છે માટે પ્રત્યક્ષ. સ્વભાવેપ્રત્યક્ષ,

સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ, સહજપ્રત્યક્ષ, સહજજ્ઞાન. આહાહા...! આવો શબ્દ નહોતો આવ્યો. ક્યાંય આવ્યો હતો? આહાહા...! દિગંબર સંતોએ તો કેવળજ્ઞાનના કાળજા ખોલી નાખ્યા છે. આહાહા...!

એને હજી ખ્યાલમાં તો લે. ખ્યાલમાં લેનારી પર્યાય છે. પણ ખ્યાલ કરવો છે કોનો? ત્રિકાળનો. ત્રિકાળ જ્ઞાનભાવ સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ છે, એનો આશ્રય કરે એને મતિશ્રુત, અવધિ, મન:પર્યાય, કેવળ અવગ્રહ, ઇહા, અવાય બધું થાય છે. લબ્ધિ કહો એ બધું એને અનુસરીને થાય છે. સમજાણું કાંઈ ? આમ બહારનું બહુ જાણવામાં આવ્યું માટે બહારને કારણે બહુ જાણવાના ભાવ થાય છે એમ નહિ. એ જાણવાનો સમ્યક્ ભાવ અંતર ત્રિકાળ સહજ સ્વરૂપપ્રત્યક્ષને આશ્રયે થાય છે. એ ચૈતન્ય અનુવિધાયી પરિણામ કહો. ઓહોહો...!

બે વાત કરી. એક કારણસ્વરૂપ પ્રત્યક્ષજ્ઞાન, એક કાર્ય-સકલપ્રત્યક્ષ જ્ઞાન. ત્રિકાળી કારણજ્ઞાનને સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ કહ્યું અને કેવલજ્ઞાન થયું એને સકલપ્રત્યક્ષ કહ્યું. સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ પણ નહિ. કારણ કે સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ તો સ્વભાવ ત્રિકાળ છે તેને કહીએ. આ ત્રિકાળ નથી. આ તો પ્રગટેલું કાર્ય છે. સમજાય છે કાંઈ? કેવળજ્ઞાન પણ સકળપ્રત્યક્ષ, સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ પૂરું નહિ. એવા એવા કેવળજ્ઞાનના પર્યાયો અનંતા... અનંતા... અનંતા... અનંતા જ્ઞાનગુણમાં પડ્યા છે. એ સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષજ્ઞાનના આશ્રયથી આ કેવળજ્ઞાન થાય છે. આહાહા...! કેટલા અપવાસ કરવાથી કેવળજ્ઞાન થાય? તૂટી મરે તો ન થાય? આ બિચારા કરે છે ને વર્ષીતપ ને એ બધા. તમારે ઘરે કોઈ દિ' કર્યું નહોતું ને? કહો, સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

કહે છે, કે અંદર ભગવાનઆત્મા એટલે ભગ એટલે અનંતજ્ઞાન અને અનંતઆનંદ આદિ લક્ષ્મીનું રૂપ એનું છે. એ અનંતજ્ઞાન અને અનંતઆનંદ જે ત્રિકાળ છે એમાં આ ત્રિકાળ જ્ઞાનને સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ, સ્વભાવિકપ્રત્યક્ષ, સહજપ્રત્યક્ષ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? આહાહા...! આવી વાત પણ...

‘રૂપષ્વવધે:’ (અવધિજ્ઞાનનો વિષય-સંબંધ રૂપી દ્રવ્યોમાં છે) રૂપી દ્રવ્યને જાણે છે ને? અવધિજ્ઞાન પર્યાય છે પોતાને અનુસરીને થયેલી પણ એમાં જાણવાની તાકાત રૂપીની છે. અવધિજ્ઞાન. ‘એવું (આગમનું) વચન હોવાથી અવધિજ્ઞાન વિકલપ્રત્યક્ષ છે.’ એક સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ, એક સકળપ્રત્યક્ષ, એક વિકલપ્રત્યક્ષ. વિકલઇન્દ્રિય જે છે ને! એકદેશપ્રત્યક્ષ. આહાહા...! મુનિઓએ પણ જંગલમાં રહીને...

‘તેના અનંતમાં ભાગે વસ્તુના અંશનું ગ્રાહક (-જાણનારું) હોવાથી...’ કોણ? અવધિજ્ઞાન એ જાણે, એનાથી અનંતમા ભાગે પણ સૂક્ષ્મને મન:પર્યાયજ્ઞાન જાણે. મન:પર્યાયજ્ઞાન પણ વિકલપ્રત્યક્ષ છે. પણ છે વિકલપ્રત્યક્ષ. કહો, સમજાણું ? પ્રત્યક્ષના આટલા ભેદ પાડ્યા. એક ત્રિકાળ સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ, સ્વભાવપ્રત્યક્ષ એક બોલ. કેવળજ્ઞાન એ સકળપ્રત્યક્ષ, બીજો બોલ. અવધિજ્ઞાન એ વિકલપ્રત્યક્ષ અને મન:પર્યાયજ્ઞાન વિશેષ જાણવાની તાકાત અવધિથી અનંતમાં ભાગમાં સૂક્ષ્મને જાણે, પણ છે વિકલપ્રત્યક્ષ. એ સકળપ્રત્યક્ષ નહિ.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- એકવાર ફરીને કહો, એમ કહે છે. કહે છે કે આ આત્મા છે ને આ શરીર, વાણી, મન જડ એ બધા એને કારણે રહેલા છે. આ કાંઈ આત્મા થઈને રહ્યા નથી. આ તો માટી થઈને રહેલ છે. અહીં તો આત્મા થઈને જે ત્રિકાળ જ્ઞાનગુણ રહેલો છે, આત્માનો વ્યાપક થઈને રહેલો છે, એવું ત્રિકાળજ્ઞાન, એને સ્વભાવિકજ્ઞાન કે સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ કહેવામાં આવે છે. અને એને આશ્રયે કેવળજ્ઞાન થયું તેને સકળપ્રત્યક્ષ કહેવામાં આવે છે. એ પર્યાય છે. ઓલો ગુણ હતો. આ પર્યાય છે. સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ એ ગુણ હતો. કેવળજ્ઞાન એ સકલપ્રત્યક્ષ પર્યાય છે. અવધિ પણ વિકલપ્રત્યક્ષ છે. કારણ કે થોડું જ દેખે છે. અને મન:પર્યાયજ્ઞાન પણ અવધિથી સૂક્ષ્મ છે, છતાં એ વિકલપ્રત્યક્ષ છે, સકલપ્રત્યક્ષ નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ?

‘મતિજ્ઞાન ને શ્રુતજ્ઞાન બન્ને પરમાર્થથી પરોક્ષ છે.’ લ્યો. મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન બન્ને પરમાર્થથી પરોક્ષ છે. એ વાત અંતરની અપેક્ષાએ અહીં લીધી નથી. નહિતર મતિ શ્રુતજ્ઞાન સ્વની અપેક્ષાએ તો પ્રત્યક્ષ છે. પણ સ્થૂળપણું એવું આવે છે, ‘ઉમાસ્વામી’નું.... ‘અને વ્યવહારથી પ્રત્યક્ષ છે.’ મતિશ્રુત વ્યવહારથી પ્રત્યક્ષ છે. આ મેં જાણ્યું પ્રત્યક્ષ એમ કહે છે ને? જુઓ! આ મેં જાણ્યું. એ અપેક્ષાએ વ્યવહાર પ્રત્યક્ષ છે. કહો, આટલા ભેદ કહ્યા. એ પદ્મ ભેદ જીવના, એ નથી ગોખતા? જીવના, જડના પરમાણુના ને બધા. આ તારા જ્ઞાનગુણનો, ત્રિકાળ અને એના પર્યાય અને ભેદ એને તો જાણ. સમજાણું કાંઈ? કે જે તારા અસ્તિમાં છે, તારી સત્તામાં છે. સહજજ્ઞાન ત્રિકાળ સત્તામાં છે. સકળપ્રત્યક્ષ, વિકળપ્રત્યક્ષ તારી પર્યાયની સત્તામાં હોય છે. સમજાણું કાંઈ?

‘વળી વિશેષ એ કે-ઉક્ત (ઉપર કહેલાં) જ્ઞાનોમાં સાક્ષાત્ મોક્ષનું મૂળ...’ લ્યો. આ બધા જ્ઞાનોના પ્રકાર કહ્યાં, એમાં ‘સાક્ષાત્ મોક્ષનું મૂળ નિજપરમતત્ત્વમાં સ્થિત એવું એક સહજજ્ઞાન જ છે;...’ સહજજ્ઞાન જ છે. સમજાણું કાંઈ? આત્માની મુક્તદશા, સિદ્ધદશા થવામાં આત્માનો ત્રિકાળી સહજજ્ઞાન, મોક્ષનું મૂળ, નિજપરમતત્ત્વમાં સ્થિત, નિજપરમતત્ત્વ એવો જે આત્મા, એમાં રહેલું સ્વભાવિક જ્ઞાન જ જે સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ જ્ઞાન છે તે જ મોક્ષનું કારણ છે. લ્યો, ઠીક. જ્ઞાનની વાત લેવી છે ને?

આખી મોક્ષની દશાનું કારણ દ્રવ્ય છે. પણ કેવળજ્ઞાનરૂપી મોક્ષનું કારણ એ સહજજ્ઞાન ત્રિકાળ છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? શું કહ્યું? કે મોક્ષ જે પૂર્ણ મોક્ષદશા છે એનું કારણ તો આખું દ્રવ્ય છે. પણ કેવળજ્ઞાનરૂપી મુક્તદશાનું કારણ તો અંદર સહજસ્વરૂપ જ્ઞાન છે. સમજાણું કાંઈ?

વ્યવહાર, દયા, દાન, ભક્તિ અને પૂજા એ કાંઈ મોક્ષનું કારણ નથી. અરે...! નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગની પર્યાય પણ મોક્ષનું કારણ નથી એમ અહીં તો સિદ્ધ કરવું છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? ઓલા ચાર જ્ઞાન કહ્યા હતા ને? પેટાભેદો. વિકળપ્રત્યક્ષ, સકલપ્રત્યક્ષ, અને મતિ-

શ્રુત અને અવધિ એ બધા ભેદો કેવળજ્ઞાનનું કારણ નથી. આહાહા...! અંતરમાં ભગવાનઆત્મામાં વ્યાપેલું, કાયમ રહેલું, પ્રસરેલું એવું પ્રત્યક્ષ સહજજ્ઞાન, તે મોક્ષનું મૂળ કારણ છે. એ મોક્ષનું કારણ છે. આહાહા...!

‘તેમ જ સહજજ્ઞાન (તેના) પારિણામિકભાવરૂપ સ્વભાવને લીધે...’ હવે કહે છે કે પણ એ ચીજ શું છે? તેમ જ સહજ સ્વભાવિકજ્ઞાન, સ્વરૂપપ્રત્યક્ષજ્ઞાન જે કહ્યું હતું તે. પારિણામિકભાવ સ્વભાવને લીધે. એ તો પોતાનું પારિણામિક સહજસ્વરૂપનું સ્વરૂપ જ એ છે. એ ‘ભવ્યનો પરમસ્વભાવ હોવાથી,...’ ભવ્યજીવનો એ પરમ સ્વભાવ છે. આહાહા...! સ્વભાવિકજ્ઞાન સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ કહ્યું, સમજાણું? કારણપ્રત્યક્ષ સ્વભાવે પ્રત્યક્ષ કહ્યું, એને અહીંયાં પરમસ્વભાવ, ‘ભવ્યનો પરમ સ્વભાવ હોવાથી...’ આહાહા...! મોક્ષની પર્યાય પ્રગટ થવી છે, એવા ભવ્યજીવોનો આ પરમસ્વભાવ જ કારણ છે. પરમસ્વભાવ જ એનો સ્વભાવ છે. આહાહા...! આવી ધર્મની વ્યાખ્યા કેવી! બધી અજાણી આવે, લ્યો. ઓલામાં છકાયની દયા પાળવી, ... મિચ્છામિ દુક્કડમ, તસ્સૂતરી કરણેન.... ભગવાનની સ્તુતિ, સિદ્ધાસિદ્ધિ મમ્ દ્વિસંતુ.... એવું તો કાંઈ આમાં આવ્યું નહિ. એ તો બધી વિકલ્પની વાતું છે. વસ્તુ એ છે નહિ. આહાહા...! પછી આકરું પડે. સાધુ (હોય તો એમ કહે), નહિ, નહિ. એ તો એકલો નિશ્ચય... નિશ્ચય... નિશ્ચય... નિશ્ચય (કરે છે). પણ નિશ્ચય એટલે એકલું સાચું... સાચું... સાચું. નિશ્ચય... નિશ્ચય કરીને (કાઠી નાખવું છે). પણ નિશ્ચય એટલે સાચું... સાચું... સાચું... એમ. વ્યવહાર એટલે (ખોટું, ખોટું, ખોટું).

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- સાચી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- આ પરમભાવમાં સ્થિત ન રહે તો શુભભાવ કરવો ને.

ઉત્તર :- એમ એ લોકો કહે છે. એ તો ઓલો સાધુ આવ્યો હતો એ કહેતો હતો. કુંદકુંદવિજય નહોતો આવ્યો? કુંદકુંદવિજય, રામવિજયનો શિષ્ય. એ અહીં રહ્યા હતા. પછી (કહે), વાત તો સાચી લાગે છે. પણ આ ભવમાં નથી. કુંદકુંદવિજય હતા. અત્યારે છે. આ સુલોચનવિજયની સાથે. સુલોચનવિજય ગુજરી ગયા. ‘રામવિજય’ પાસે ‘કલકતા’માં દીક્ષા લીધી હતી ને? એ તો પછી છોડી દીધું. આવું સાંભળ્યું એટલે એને એમ થયું કે માર્ગ કાંઈક બીજો છે. પણ એ અગરપંથ ...પંથમાં રહી ગયા. એય...! ‘શાંતિભાઈ’! આ ‘કાંતિભાઈ’ના મોટા ભાઈ. દીક્ષા લીધી હતી. એમના મોટા ભાઈ ‘શાંતિભાઈ’ એ અહીં રહે. અને વચમાં હતા ‘સુલોચનજી’. અહીં આવ્યા હતા. પણ બધું ગડબડ થઈ ગઈ. ન બેઠું આ, ન ઓલું બેઠું. આહાહા...! એ કહે છે, ઓલા ‘કુંદકુંદવિજય’ વાત તો સાચી લાગે છે. ‘સુલોચનવિજય’ને તો સાંભળીને એમ થયું, માર્ગ આ છે. હવે અમે આ બીજી પ્રરૂપણા નહિ કરીએ, આ કરશું એમ કરીને એણે છોડી દીધું. ‘કુંદકુંદવિજય’ બોલ્યા માર્ગ તો આ લાગે છે. પણ

આ ભવમાં થઈ શકે એવું નથી લાગતું. આ કરો છો એ તો અનંતભવમાં તો બધું કર્યું છે. આહાહા...! વળી કાલે કોઈક કહેતું નહોતું? કે આમાં સમકિત થાય નહિ. ભાઈ કહેતા હતા ને? એમ કેટલાક બોલે છે. આ ભવમાં સમકિત હોય નહિ. ત્યારે તમે સાધુ થઈને શેના બેઠા? મિથ્યાદષ્ટિ થઈને તમે સાધુ થયા? ભાન ન મળે કાંઈ? ગાંડા ગદોડે. આહાહા...!

એ તો ‘ભવ્યનો પરમસ્વભાવ હોવાથી, સહજજ્ઞાન સિવાય બીજું કાંઈ ઉપાદેય નથી.’ જુઓ! કહો, સમજાય છે કાંઈ? ભવ્યનો પરમસ્વભાવ ચૈતન્ય, અભવ્યનો પણ એ સ્વભાવ છે પણ એને પ્રગટ થતો નથી એટલે કે ન કીધું જા. પ્રગટ થાય એને પરમસ્વભાવ છે. ભાનમાં આવે એને પરમસ્વભાવ, ઓલાને નથી. છે તો ખરો પણ ભાનમાં નથી આવતો તો એનું ન કીધું, જાવ. ભાનમાં ન આવે એને શું પરમસ્વભાવ? એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

આહાહા...! દરબારના બારણા ખોલી નાખ્યા છે. ખજાના ખોલી નાખ્યા છે. વીતરાગ પરમેશ્વર તીર્થકરદેવ ત્રિલોકનાથ ઇન્દ્રો અને ગણધરોની સમક્ષમાં આ વાત કહેતા હતા. સભામાં આ વાત હતી. એ કાંઈ ગોપવી નહોતી રાખી. એની પહેલી શ્રદ્ધામાં નક્કી તો કરે. સમજાણું કાંઈ? માર્ગ આ છે, બીજો કોઈ માર્ગ છે નહિ. આહાહા...!

સહજજ્ઞાન, જુઓ! જેને સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ કહ્યું હતું, જેને ભવ્યનો પરમસ્વભાવ કહ્યો હતો. સમજાય છે? કે જેને એ જ્ઞાન અંતરના અનંતઆનંદ આદિને જાણનારું કહ્યું હતું. અનંત શક્તિઓ છે ને? જ્ઞાન-દર્શન-આનંદ બધાને જાણનારું એ ત્રિકાળી જ્ઞાન છે. ઉપર કહ્યું હતું. એવું જે ભગવાન પરમસ્વભાવ જ્ઞાન એ સિવાય બીજું કાંઈ ઉપાદેય નથી. એ સિવાય કોઈ આદરણીય ધર્મીને છે નહિ. આહાહા...! કહો, સમજાણું?

‘સહજજ્ઞાન સિવાય બીજું કાંઈ ઉપાદેય નથી.’ ત્રિકાળી ભગવાનઆત્મામાં ભરેલું જ્ઞાન ધ્રુવ... ધ્રુવ... ધ્રુવ... ધ્રુવ... ધ્રુવ... સ્વરૂપપ્રત્યક્ષ, સ્વભાવપ્રત્યક્ષ, સહજપ્રત્યક્ષ, સહજસ્વભાવ, પરમભાવ, કારણજ્ઞાન એ સિવાય ભવ્યજીવને બીજું કોઈ ઉપાદેય આદરણીય છે નહિ. કઈ પર્યાયને આદરણીય રાખી આમાં? આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર તો ઉપાદેય ખરા કે નહિ?

મુમુક્ષુ :- પ્રભુ! એ વાત તો અત્યારે ડીપોઝીટ રાખજો.

ઉત્તર :- હમણાં નહિ કહેશો, કહે છે. પણ કહે છે કે પમાય ક્યાંથી?

મુમુક્ષુ :- સમજાવનાર કોણ?

ઉત્તર :- એ સમજ્યો પોતે પોતાથી છે, પરથી નહિ. એ બધી વાત સાચી છે પણ રાખો. હમણા ઘરેણે રાખો. આહાહા...! સ્વભાવિકજ્ઞાન સિવાય... આહાહા...! દાંડી પીટીને કહ્યું છે, કાંઈ ગુપ્ત રાખ્યું છે? ધર્મી સમ્યગ્દષ્ટિ થવાને, થનારને અને થયેલાને બધાને એક આ સ્વભાવિક ત્રિકાળી જ્ઞાન જ એક આદરણીય છે. આહાહા...! કહો, ‘જેઠાભાઈ’! પુસ્તક છે કે નહિ? નાનાભાઈને આપ્યું હશે ને? એમાં જુઓ! કેવી વાત છે! ભગવાનનો આવો

માર્ગ છે. આહાહા...!

‘ભવ્યનો પરમસ્વભાવ હોવાથી,...’ તે પારિણામિક ભાવરૂપ સ્વભાવને લીધે. એમ. સહજભાવપારિણામિક એટલે સહજ-સહજ સ્વરૂપ સહજસ્વરૂપ. એ જ્ઞાનનું રસનું સત્ત્વ તત્ત્વ ત્રિકાળી ધ્રુવરસ. આહાહા...! એ ‘ભવ્યનો પરમસ્વભાવ હોવાથી, સહજજ્ઞાન સિવાય બીજું...’ અસ્તિ-નાસ્તિ કરી. પહેલા એમ કહ્યું હતું ને, કે મોક્ષનું મૂળ એ તત્ત્વમાં રહેલું જ્ઞાન છે, એ અસ્તિ કરી હતી. હવે અહીં કહે છે એના સિવાય બીજું નહિ, એ નાસ્તિ કરી. આ અનેકાંત છે. સમજાણું કાંઈ? અનેકાંત એમ નથી કે આ પણ આદરણીય અને આ પણ આદરણીય છે. આહાહા...!

ભગવાન રાગ વિનાની નિષ્ક્રિય ચીજ અને એકલો જ્ઞાન ભાવ... ભાવ... ભાવ... અહીં જ્ઞાનની વ્યાખ્યા ચાલે છે ને! ઉપયોગની ચાલે છે. એવો જે સહજસ્વભાવ, નિત્યભાવ, સહજભાવ, પરમભાવ, પારિણામિકભાવ, પારિણામિકભાવ સ્વરૂપે રહેલું જ્ઞાન, અંતઃતત્ત્વ ભગવાનમાં વ્યાપેલું જ્ઞાન, ધ્રુવરૂપે રહેલું જ્ઞાન, સહજાનંદ પ્રભુ આત્મા એનું જે જ્ઞાન એ જ ઉપાદેય છે, એ સિવાય કાંઈ ઉપાદેય નથી. એ સિવાય ‘બીજું કાંઈ’ શબ્દ છે કે નહિ?

મુમુક્ષુ :- .. સમજવામાં વાંધો શું?

ઉત્તર :- સમજાવવામાં વાંધો નથી.

‘કાંઈ ઉપાદેય નથી.’ આહાહા...! જ્ઞાનની પર્યાય આવે ક્યાંથી? બહારમાંથી આવે? બહારમાંથી લાભ માને તો એને ભ્રમણા છે. સત્પુરુષ મળે તો મળે એમ કહ્યું છે ને આમાં? ભાઈ ‘સોગાની’એ. ‘સોગાની’ને કોઈ પૂછ્યું હતું કે ભાઈ! સત્ મળે તો (મળે). એ સત્ છે તો તું સત્ નથી? તું સત્ છો કે નહિ? કે તું અસત્ છો? છે કે નહિ અસ્તિરૂપે વસ્તુ આખી? સત્થી જ્ઞાની મળે અને સત્સમાગમ હોય તો એનાથી થાય. એ સત્થી થાય તો તું સત્ છો કે નહિ? કે તું અસત્ છો? નથી? એવું છે. પછી વિશેષ વાત લેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)